

LIDIA COLESNIC-CODREANCA

Institutul de Filologie
(Chişinău)INTUIȚIA LINGVISTICĂ
LA ORIGINEA RĂZBOIULUI
GLOTONIMIC*Ștefan Margela – 230 de la naștere*

Abstract. Ștefan Margela is one of the leading philologists of Bessarabia from the early nineteenth century. He was a polyglot, a lawyer, a translator and the author of a manual for Lancasterian schools and of a Russian – Romanian – Greek – French dictionary that remained in manuscript. Ștefan Margela is also the author of the most prestigious bilingual Grammar published in Saint Petersburg in 1827. This grammar was used in teaching both in Bessarabia and the Romanian countries. It was the work via which Ștefan Margela contributed to the reform of Romanian Cyrillic alphabet and promoted the words *the Romanian language* and Romanian in the nineteenth century.

Keywords: glotoneme, glotonemic war, Romanian Cyrillic alphabet, bilingual grammar, polyglot, nomofilax, dragoman, Lancaster method, Lancasterian schools.

Una dintre cele mai importante moșteniri lingvistice, cea a justificării glotonimului *limba română*, ne-a lăsat-o filologul poliglot Ștefan Margela (1783-1850), de la a cărui naștere anul acesta se împlinesc 230 de ani.

Deși despre rolul acestei personalități în cultura lingvistică din Basarabia secolului al XIX-lea ne-am pronunțat și cu alte ocazii [1], am revenit și de această dată la fenomenul Ștefan Margela, fiindcă îl considerăm insuficient studiat și promovat din lipsa informațiilor istorice.

Originar din Principatul Moldovei, dintr-o familie de boieri greci, devotați Rusiei, cu studii la Iași și în Olanda, Ștefan Margela a fost un om de o vastă cultură. Pe lângă limbile clasice, poseda la perfecție greaca, franceza, germana, româna și rusa. Bunicul său fusese căpitan voluntar în armata lui Rumeanțev, iar tatăl lui a fost șef de regiment al armatei neregulate a batalionului albanez de sub comanda contelui Orlov. În timpul războiului ruso-turc (1806-1812), mai exact în anul 1811, Ștefan Margela intră în slujba consilierului Krasno-Milașevici, Președintele divanului Principatelor Moldovei și Valahiei. În 1816 i se acceptă cererea de angajare în postul de nomofilax (consultant juridic), fără remunerare [2, p.149], în comitetul provizoriu al Basarabiei, care se ocupa cu sistematizarea normelor juridice a noii provincii anexate la Imperiul rus.

Din sursele de arhivă consultate la tema „Limba română în Basarabia secolului al XIX-lea”, tangențial, am atestat niște informații prețioase despre Ștefan Margela din perioada aflării sale în Basarabia, informații ce denotă că el era unicul funcționar basarabean de la Chișinău cunoscător de limbi și unicul traducător la acea vreme din română în rusă și viceversa.

În 1817 Margela părăsește Basarabia, stabilindu-se la Sanct Petersburg, pentru a activa în cadrul Ministerului Afacerilor Externe în calitate de dragoman. În 1819 ocupă funcția de traducător în Departamentul Asiatic, unde lucrează timp de 10 ani. În același timp, în 1820, conform cererii sale, dar și cu recomandarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, este angajat în cadrul Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice, unde are toate posibilitățile să-și realizeze aptitudinile sale de savant și filolog. Documentele transmit că pe la 1822 Margela avea o stare a sănătății destul de precară [3, fila 2].

La St. Petersburg Ștefan Margela a fost unicul cunoscător de limbă română dintre funcționarii tuturor ministerelor și departamentelor guvernului rus [3, fila 2 verso]. Aname acolo el a elaborat un șir de materiale didactice în limba română pentru școlile elementare lancasteriene ce urmau a fi deschise în Basarabia.

Între anii 1821-1824 Margela alcătuiește un manual după metoda Lancaster de învățare a citirii, scrierii, aritmeticii și cusătoriei, pe care urma să-l editeze pe cont propriu. Cu regret, acest manualul n-a fost acceptat de către instanțele superioare spre editare [4, p. 21]. În aceeași perioadă Ștefan Margela a elaborat și un scurt dicționar rus-român-grec-francez, care la fel n-a fost editat.

În 1827, la St. Petersburg, Ștefan Margela editează *Rossiisko-Rumânskaia Grammatica/ Grammatică Russască și Rumânească*, care, de fapt, era un elementar manual de limbă rusă tradus în română. Acest manual a fost utilizat la predarea limbii române în învățământul din Basarabia o perioadă destul de îndelungată, până la apariția *Gramaticii* lui Iacob Ghinculov (1840).

Atunci, la 1827, intenția autorului fusese ca manualul său să contribuie „la studierea limbii Ruse de către cei 8 mii de Români, care locuiesc în Basarabia, aflată de mai bine de 20 de ani în supunerea Rusiei, și care nu au nici un fel de manuale pentru a o studia. În afară de aceasta, ea poate aduce folos și câtorva milioane de Români, care locuiesc dincolo de Prut și Dunăre; de asemenea și Rușilor, care doresc să învețe limba Română” [5, p. V]. Această intenție s-a realizat.

Peste un secol și jumătate cercetătorii au constatat că *Gramatica* bilingvă a lui Ștefan Margela a fost utilizată în predare atât în Basarabia, cât și în Țările Române [6, p. XXIII] și că „a situat învățământul din Basarabia la același nivel cu cel din Țările Române” [6, p. XX].

În ce ne privește, de pe poziția mereu actuală a *războiului glotonimic* vizând denumirea corectă a limbii majorității vorbitoare din arealul nostru lingvistic, considerăm că prin intermediul acestei *Gramatici* Ștefan Margela, încă la începutul secolului al XIX-lea, a justificat și a promovat glotonimul *limba română* și etnonimul *român* cu referire la populația vorbitoare de limbă română din spațiul dintre Prut și Nistru [5, p. I-VIII], ba mai mult chiar, a destituit din uzul lingvistic școlar sintagma *limba moldovenească* introdusă în mod artificial la numai 7 ani de la anexarea Basarabiei (în 1819) prin *Scurtă Russască Grammatică tâlmăcită în limba Moldovenească pentru ucenicii Seminariei Chișinăului și a altor școli din Basarabia*, Chișinău, 1819.

E firesc să ne întrebăm: ce gramatici românești, editate peste Prut până la acea dată, l-ar fi putut inspira pe Ștefan Margela la scrierea variantei românești a *Gramaticii* sale bilingve?

Unele presupuneri le atestăm la Paul și Zamfira Mihail care, într-un amplu studiu despre textele românești editate în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Basarabia, apreciind rolul *Gramaticii* lui Ștefan Margela în reforma alfabetului chirilic folosit în acea perioadă la editarea textelor românești, susțin că „Ștefan Margela, care între anii 1821-1827 se afla ca funcționar la St. Petersburg (...), se poate să fi avut cunoștință de cele scrise de I. Văcărescu, după cum putem crede că a consultat și alte gramatici românești. Socotim însă propunerile sale (*cele cu referire la reforma alfabetului chirilic românesc* – n.n.) ca independente de influența școlii de la București” [6, p. XIX].

E de reținut, că la o simplă comparare doar a foii de titlu a *Gramaticii* lui Ienăchiță Văcărescu și a foii de titlu a variantei românești a *Gramaticii* lui Ștefan Margela te convingi că anume *OBSERVAȚII sau băgări de seamă asupra regulilor GRAMMATICII RUMĂNEȘTI, adunate și alcătuite de dumnealui Iannake Văcărescul*, în Vienna Austriei la 1787, i-a servit lui Margela drept sursă de inspirație. Ambii autori au utilizat absolut aceleași semne grafice [Vezi ANEXE].

În ideea continuării reflecțiilor asupra surselor de inspirație ale lui Ștefan Margela, în prezentul articol vom da curs liber unei informații de arhivă, recent descoperite, care ne dezvăluie că autorul a mai avut la îndemână un model românesc de *Gramatică*.

Într-un dosar din 1826, în variantă de microfilm anevoios descifrabilă, se păstrează o corespondență a ministrului Instrucțiunii Publice de la Sanct Petersburg, Alexandru Șișkov, cu autoritățile de la Chișinău, referitoare la cărțile solicitate de Ștefan Margela pentru elaborarea manualului de gramatică la care lucra.

În scrisorile scrise în rusește observăm cum, din motive de securitate, este evitat cu mult tact glotonimul *limba română* de însuși Ștefan Margela, care recurge la limba franceză, iar funcționarii țariști, atât ministrul Șișkov de la Sanct Petersburg, cât și generalul Inzov de la Chișinău, folosesc sintagma *limba moldovenească* absolut impropriu contextului în care era vorba de manualul românesc editat la Sibiu.

Astfel, ministrul Șișkov scrie că „Ștefan Margela, funcționar (și cavalier de gradul 8) în Departamentul Instrucțiunii Publice, care, după porunca mea, acum lucrează la alcătuirea *Gramaticii Ruso-Moldovenești* și *Moldovenești-Ruse*, pentru finalizarea acestei munci, are nevoie de următoarele cărți: 1. *Dictionnaire moldave, imprime en Hongrie*; 2. *Grammaire moldave, imprime en Hongrie* și 3. *Grammaire moldave, imprime en Jasy*.

În dorința de a-i pune la dispoziție domnului Margela toate mijloacele pentru realizarea acestei intenții atât de utile, eu mă adresez dumneavoastră Multmilostive Domn, cu rugămintea ca să-mi trimiteți cărțile sus-numite cu înștiințarea despre prețul lor. După primirea cărților, imediat vă vor fi expediți și banii” [7, fila 1].

La 12 octombrie 1826 generalul Inzov îi răspunde: „Am constatat că la Chișinău nu sunt toate cărțile solicitate, a fost găsită numai o singură *Gramatică Moldovenească* tipărită în Moldova, în orașul Sibiu” [7, fila 2].

La 16 octombrie 1826 *Gramatica* tipărită la Sibiu a ajuns la Sankt Petersburg, fapt confirmat de ministrul Alexandru Şişkov: „Primind un exemplar al *Gramaticii Moldoveneşti* tipărite în oraşul Sibii şi mulţumindu-vă pentru această trudă, vă expediez banii, 2 ruble şi 50 de copeici, despre primirea cărora vă rog să mă înştiinţaţi” [7, fila 4].

Scrisoarea de răspuns urmează abia la 16 decembrie 1826: „Banii expediaţi au fost transmişi ieromonahului Damaschin, întrucât sus-numita carte a fost procurată anume de la el” [7, fila 5].

„*Gramatica Moldovenească*” tipărită la Sibiu în 1787, despre care este vorba în acest document, este, de fapt, *Gramatica Românească* a lui Radu Tempea.

Aşadar, cele două modele de *Gramatică Românească* care i-au servit lui Ştefan Margela drept surse de inspiraţie la elaborarea variantei româneşti a *Gramaticii* bilingve de la 1827 sunt:

1) *OBSERVAȚII sau băgări de seamă asupra regulilor GRAMMATICII RUMÂNEȘTI, adunate și alcătuite de dumnealui Iannake Văcărescul, în Vienna Austriei la 1787; și*

2) *GRAMMATICĂ ROMÂNEASCĂ alcătuită de Radu Tempea, Directorul Școalelor Neunite Naționalicești prin Marele Prințipat al Ardealului, Sibii, 1797.*

SURSE BIBLIOGRAFICE ȘI IZVOARE

1. Lidia Colesnic-Codreanca. *Filologi basarabeni din secolul al XIX-lea*. În: *Philologia*, nr. 5-6, 2011.

2. Ioan Iovva. *Vidnâi deiateli culituri i proșveșcenia Moldavii S. I. Marțella*. În: *Codri*, nr. 8, 1978.

3. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fondul 205, registrul 1, dosarul 3708.

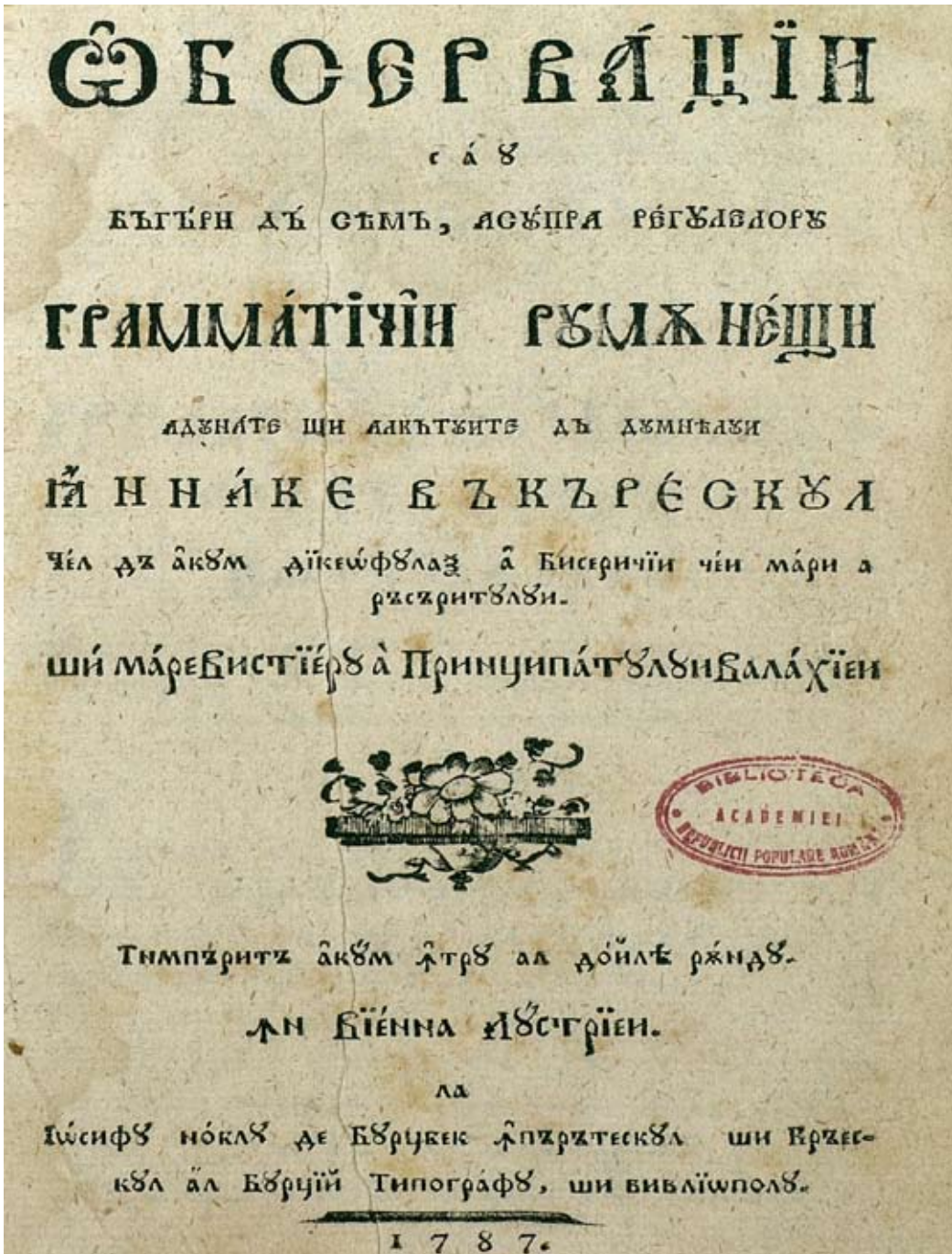
4. Ioan Iovva. *O jizni i deiatelinosti S. I. Marțelli*. În: *Limba și literatura moldovenească*, nr. 4, 1983.

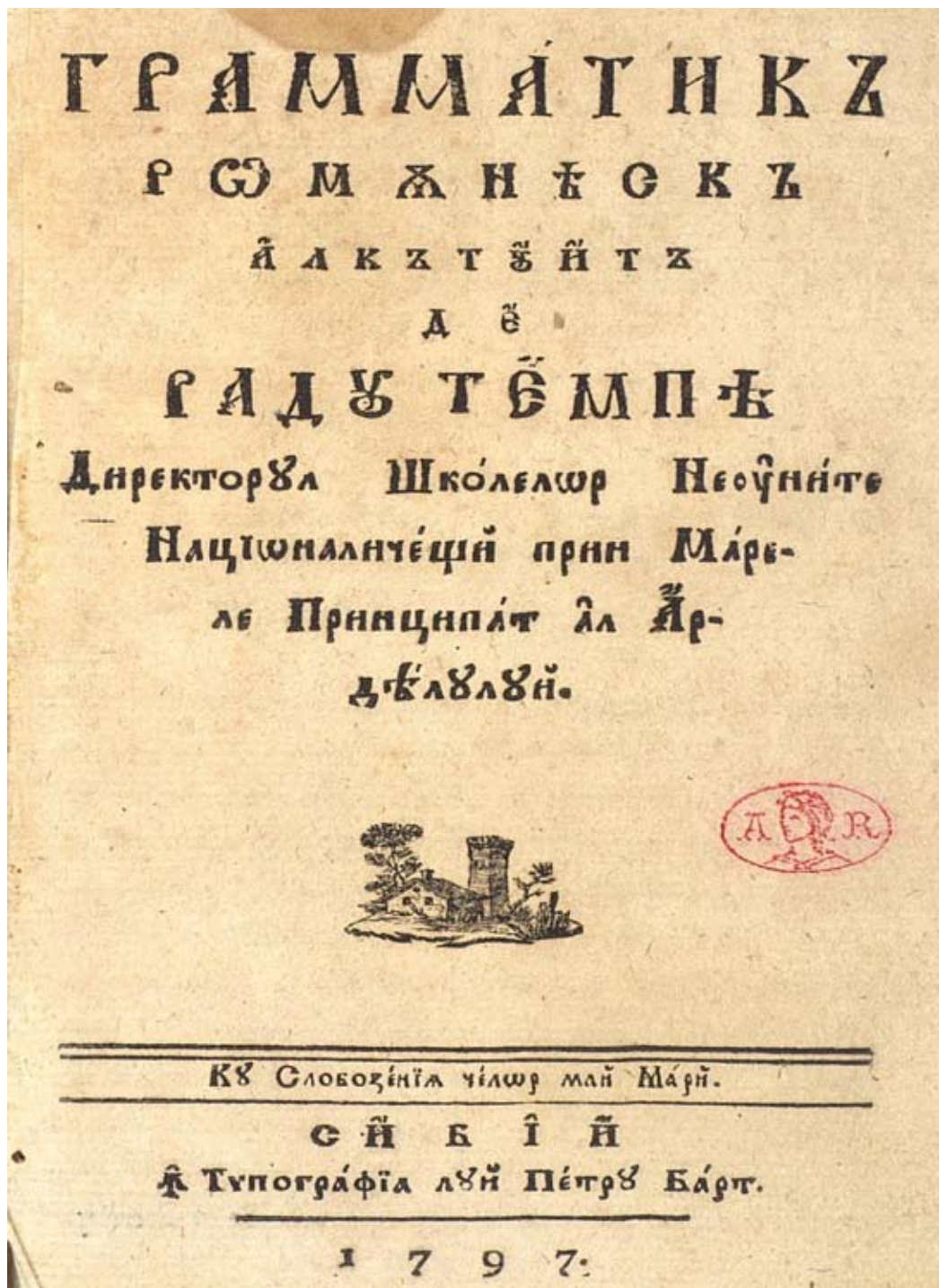
5. Stepan Marțella. *Rossisko-Rumânskaia Grammatica/ Gramatică Russască și Rumânească*, St. Petersburg, 1827.

6. Paul și Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, București, 1993.

7. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fondul 205, registrul 1, dosarul 5070.

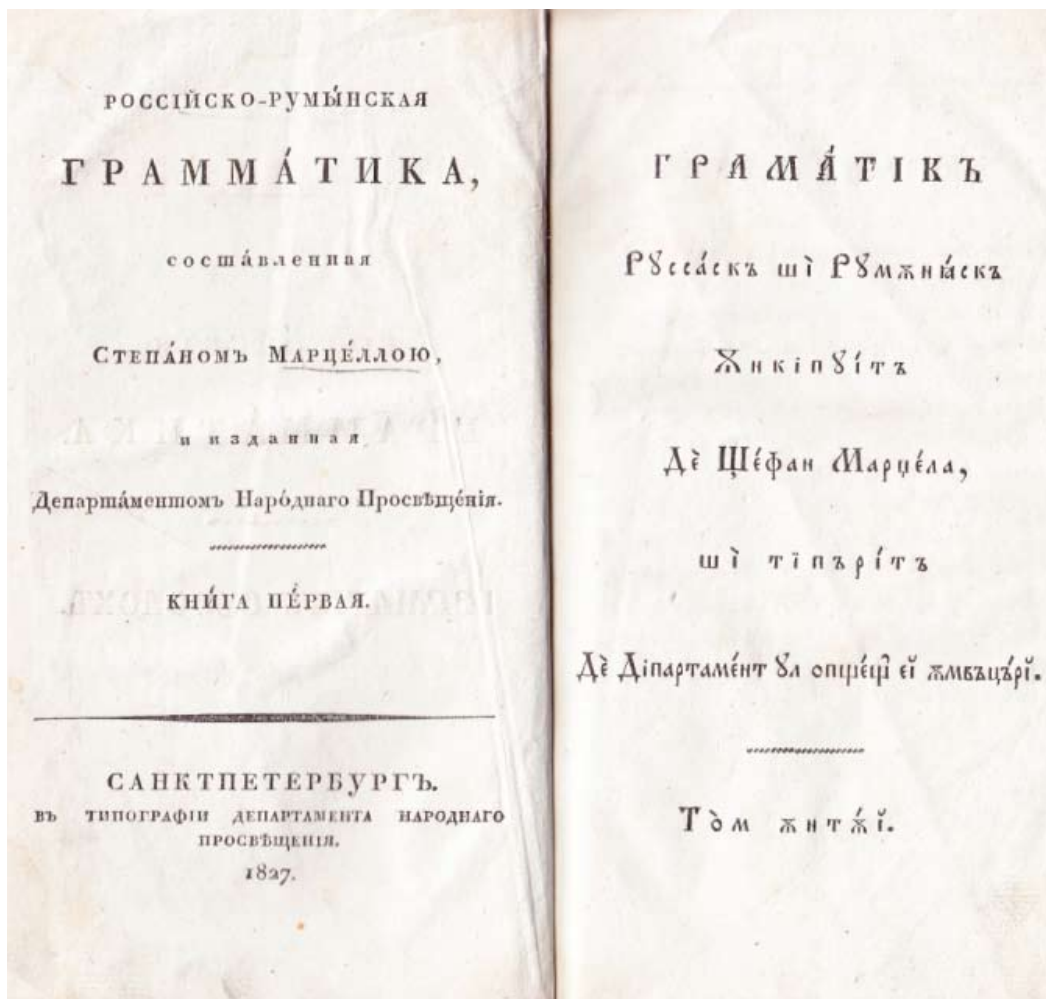
ANEXE

Foia de titlu a *Grammaticii Rumânești* a lui Ienăchiță Văcărescu, editată la Viena în 1787

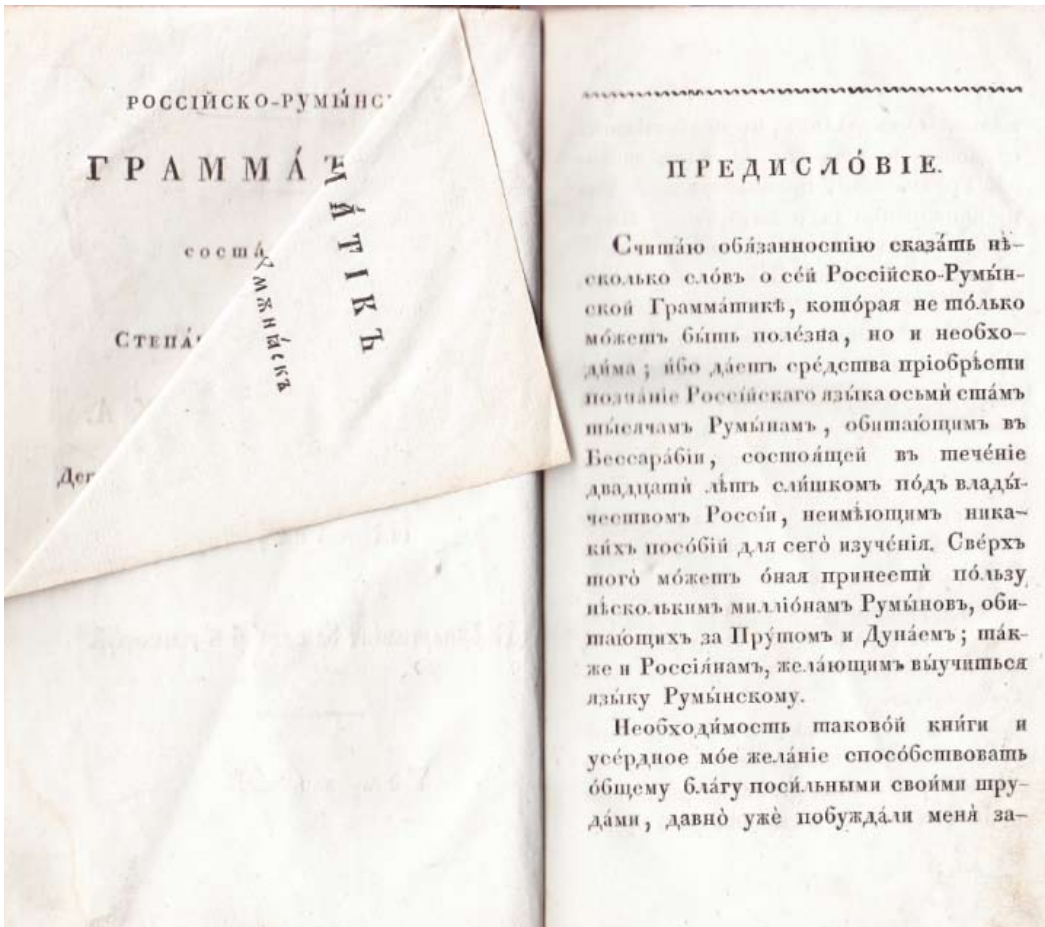

Foia de titlu a *Grammaticii Românești* a lui Radu Tempea, editată la Sibiu în 1797

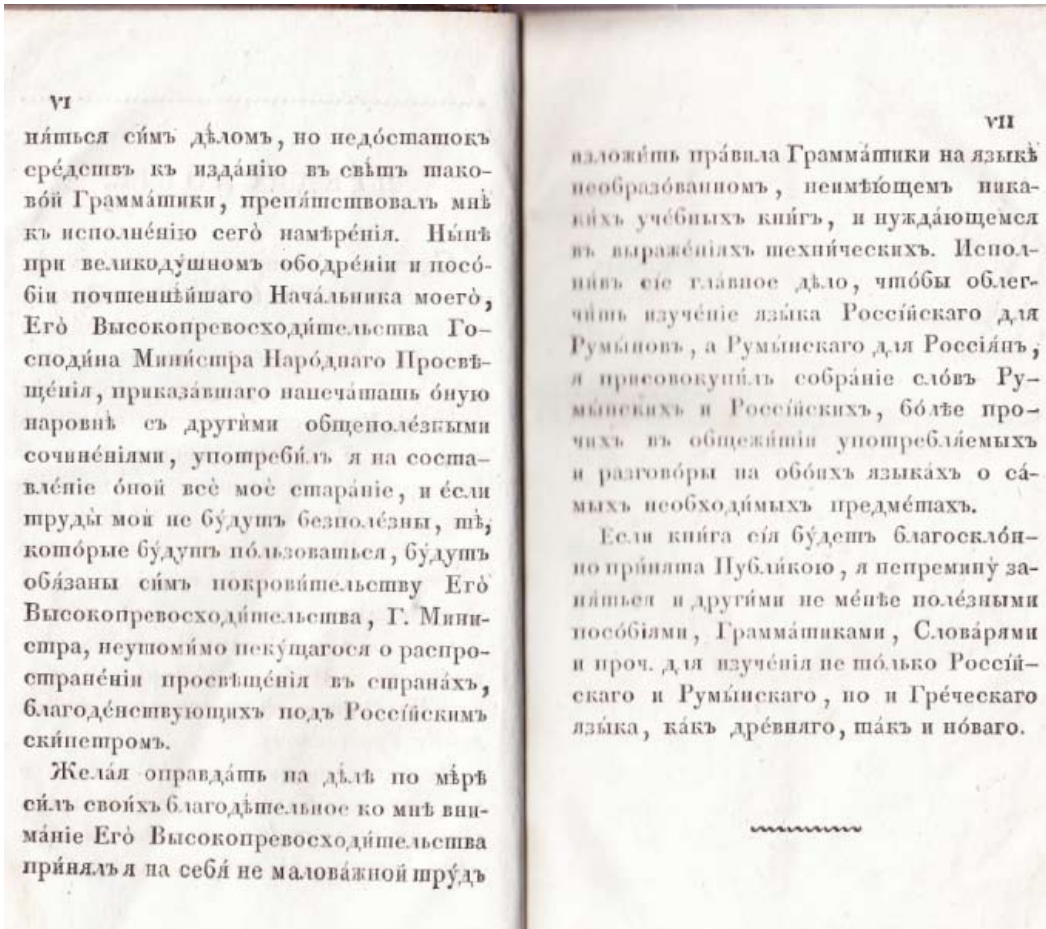
Foaia de titlu a *Grammaticii românești* a lui Radu Tempea, editată la Sibiu, în 1797

Foaia de titlu a *Grammaticii* bilingve a lui Ștefan Margela, editată la St. Petersburg în 1827

Prima pagină din „Prefața” *Grammaticii* bilingve a lui Ștefan Margela, scrisă în rusește

Ultimele pagini din „Prefața” *Grammaticii bilingve* a lui Ștefan Margela

~~	
КНИ́ГА ПЕРВА́Я.	Кáрте жнтѣѣ.
ЧáСТЬ ПЕРВА́Я.	Пáрте жнтѣѣ.
Собрáние слóвъ:	Адѣнарѣ дѣкѣвѣнтѣ.
I.	I.
О Божѣствѣн- ныхъ вѣщахъ.	Дѣ лѣкрѣрѣ дѣмнѣ- зѣѣцѣѣ.
Адѣ,	Гѣд,
Ангѣлѣ,	Жнжерѣ,
Богѣ,	Дѣмнѣзѣѣ,
вочѣловѣчѣнѣ,	жнтѣрѣпáрѣ,
Всѣмогѣщѣѣ,	тотѣпѣтѣрнѣк,
вѣчнóшь,	вѣчнѣчѣѣ,
Госпóдѣ,	Дѣмнѣ,
Дѣхъ,	Дѣхъ,
Избавѣшѣль,	Мжнтѣѣтѣорѣѣ,
Иисѣсъ Хрѣстóсъ,	Иисѣсѣ Хрѣтѣдѣсѣ,
Крѣщѣнѣ,	Ботѣзѣ,

Pagini din glosarul „Adunare de cuvinte” al *Grammaticii* bilingve de la 1827

(10)		(11)	
мучѣники ,	мѣченічї ,	водопадъ ,	рѣкѣрѣатъ , катарѣктъ ,
небо ,	чѣрїю ,	волна ,	бѣла ,
помѣзанїе ,	мїрѣїре ,	врѣмя ,	врѣме ,
раїя ,	раїю ,	головня ,	тѣчѣне ,
рождѣніе ,	наїцїре ,	гора ,	дѣла ,
Свѣшѣя Трѣїца ,	Сфѣлнтъ а Трѣїца ,	градъ ,	тїнѣ ,
Свѣшїй ,	Сфѣлнтъ ,	грѣзъ ,	пѣчѣрѣ ,
Свѣшїй Дѣхъ ,	Сфѣлнтъ ѡл Дѣхъ ,	грѣмъ ,	тѣнетъ ,
слава ,	слава ,	дѣвѣ ,	плѣде ,
хрїстїанїнѣ ,	крїстїнѣ ,	дѣмъ ,	фѣмъ ,
язїчнїкѣ .	пѣлнѣ .	Еврѣя ,	Еврѣїа ,
2.	2.	авѣда ,	етѣлі ле ,
О мїрѣ и о спї- Дѣ а ѣ м е шї дѣ	Дѣ а ѣ м е шї дѣ	землѣрѣлѣнїе ,	кѣтѣрѣмѣрѣ ,
хїяхъ .	етї хїї .	земля ,	пѣмѣлнтъ ,
Азія ,	Асіа ,	золѣ ,	ченѣшѣ ,
Амѣрика ,	Амѣрїкѣ а ,	їней ,	брѣмѣ ,
Африка ,	Афрїкѣ а ,	їскра ,	скжнтѣе ,
бѣрѣя ,	фѣртѣнѣ ,	камень ,	пѣчѣрѣ ,
вершїна гѣры ,	кѣрѣ ѡл дѣла дѣлї ,	капѣля ,	пїкѣтѣрѣ ,
вода ,	апѣ ,	колѣдѣзѣ ,	фѣлнтѣнѣ ,
воздѣхъ ,	вѣздѣхъ ,	лѣдѣ ,	гїацѣ ,